

Тетяна КОНСВА

*Доцент, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри світової літератури
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
Полтава, Україна
ORCID. org /0000-0003-2374-2579*

**«МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ» У
ТВОРЧОСТІ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА**

Мистецтво Шолом-Алейхема унікальне, адже містить елементи різних культур. Літературознавці і критики цілком справедливо вважають, що Шолом-Алейхем – продовжувач традицій єврейської демократичної літератури, адже активно розвиває тему «принижених і ображених», творить в ім'я «маленької людини». Він – продовжувач і традицій американської гуманістичної літератури в зображенні «маленької людини», у викритті вульгарності, дрібних пристрастей, від яких «стає «сумно жити на світі». Проте життєтворчість Шолом-Алейхема географічно й духовно тісно пов'язана з Україною. Він не тільки сформувався на Україні як письменник, але й закарбував її у своєму набутку. І хоча вже існують окремі наукові розвідки, присвячені окресленому аспекту (М.Беленький, І.Серебряний, Р.Рубіна, Г.Ременник та ін.), виникає необхідність виявити параметри зв'язків творчості Шолом-Алейхема з Україною.

Мета статті – дослідити «діалог культур» в творчості Шолом-Алейхема, зосередивши увагу на взаємодії єврейської й української культурних ліній у ній.

Серед ключових тем творів письменника так званого «українського періоду» (1883-1905) чітко виділяються наступні: тема світу дитинства («Оповідання для дітей»); нездоланної долі єврейського народу, котрий попри злидні й постійні приниження не втрачає почуття гумору (повісті «Два камені», «Вибори», «Мрійник»); віри у творчі можливості народу та незламність його духу (повість «Сендер Бланк і його сімейка»); позитивного героя, який, незважаючи на жорстоку дійсність, пробивається до світла своїм талантом (романи «Степеню», «Іоселе-Соловей»); аморальності скнар (цикл новел «Менахем – Мендль»); тема «маленької людини» (повість «Тев'є-молочар», цикл новел «Менахем – Мендль»).

Варто зазначити, що тема «маленької людини» зазнає певної еволюції у художньому набутку митця. Спочатку увагу автора привертала людина праці, котра укорінена у рідну землю, наділена високими моральними й духовними якостями та оптимізмом. Символом такого зображення постає головний герой повісті «Тев'є-молочник», перші розділи якої з'являються в «київський період».

Проте серед галереї «маленьких людей» поступово виділяється ще один тип, як каже про нього автор, – це «людина повітря», яка, не відчуваючи ґрунт під ногами, повсякчас мріє, але ці мрії ущент розбиваються, зіткнувшись з жорстокими законами нової економічної формації. Символом такого енергійного трагікомічного героя постає у творах Шолом-Алейхема Менахем-Мендль (роман у новелх «Менахем-Мендль»).

Отже, перебування на Україні сприяло формуванню професійної спрямованості Шолом-Алейхема, живило його творчість.

Духовні зв'язки Шолом-Алейхема з Україною виявилися у тому, що він широко використовував у своїх творах український колорит, звертався до українських мотивів та образів. Найбільш значущими в цьому відношенні є його книги ліричного звучання, такі, як повісті «Пісня пісень», «З ярмарку», «Тев'є-молочар», «Хлопчик Мотл», романи «Потоп», «Блукаючи зірки» тощо, у яких згадуються українські міста та селища, або відбуваються у них події, втім, українські міста та їх населення скоріше є лише тлом для зображення драми єврейської спільноти. Наприклад, в автобіографічній повісті «З ярмарку» митець згадує місто

Лубни Полтавської губернії, у якому йому довелося працювати впродовж 1880 - 1882 років: *«Лубни – це назва міста, яке побажало замати нового казенного раввина. Старий раввин, очевидно, прийшовся недо смаку в Лубнах. Лубенські євреї не хочуть знати ніякої політики, їм чужі фокуси. Коли людина не подобається, вони говорять їй: «Йди з Богом»* (Шолом-Алейхем, 1995).

Часом письменник надавав містам і містечкам умовних назв: Київ – Єгупець, Боярка – Бойберик, Одеса – Чорноморськ, однак, навіть окремі штрихи, якими він змальовував оточення єврейської громади, є цінними для нас, бо нанесені рукою очевидця. До того ж вони, переважно, надзвичайно влучні.

Важливо підкреслити, що у повістях «Пісня пісень» й «Тев'є-молочар» подано описи української природи, хоча переважно крізь призму сприйняття головного героя, що надає творам особливої ліричності.

Українська природа ніби осяє своєю величністю і красою високість почуттів юнака Шимека і юнки Бузі у повісті «Пісня пісень», над створенням якої письменник працював впродовж трьох років. Варто зазначити, що цей твір, за словами Шолом-Алейхема, має пряме відношення до його особистих переживань.

Романтичне кохання Шимека і Бузі гармоніює з навколишньою чарівною українською природою. От молодь виходить у поле. Воно, як написано в повісті, *«тягнеться без кінця і краю. Зеленою ковдрою вкрите. Жовтенькими цяточками поцятковане. Червоними клинчиками поклинзоване»* (Шолом-Алейхем, 1959, с. 389). Пісенні інтонації цих рядків, інверсії в них нагадують поетичний твір.

А от і діалог юних закоханих:

« - Шимек! Ой, Шимек! Диви-но! Поглянь, яке небо! Ти зовсім не бачиш, що діється навколо!

- Я бачу, дурненька! Авжеж бачу. Я бачу небо, відчуваю теплий вітерець, чую, як пташки щебечуть, цвірінкають і літають над нашими головами. Це – наше небо, наш вітерець, наші пташки, все наше, наше, наше!» (Шолом-Алейхем, 1959, с. 390-391). І це так про українську природу, як про рідну, говорять єврейські діти.

Романтичне кохання головних героїв повісті подається в ореолі поетичних рядків (ремінісценцій) з біблійної «Пісні пісень», що надає твору дивовижної краси і милозвучності. Повість Шолом-Алейхема – справжній гімн кохання.

Буквально «вкоріненим» в українську землю малює Шолом-Алейхем свого улюбленого героя Тев'є-молочара в однойменній повісті. Тев'є добре працює на землі, міцно стоїть на ній, він фізично й морально здоровий, життєлюбний і мудрий, в його мові каскади сентенцій з єврейських священних писань та українських прислів'їв та приказок. Він дружить з українськими селянами, віддає заміж, хай не без вагань, бо живучі ще забобони, одну із своїх дочок за українського парубка Федора. Скільки лиха падає на голову Тев'є, особливо останнє – вигнання з села царським циркуляром, що забороняв євреям працювати на землі, – але він гордо тримає голову, нездоланий, живучий...

Найпродуктивнішими засобами пластичного відтворення характеру Тев'є у повісті є ремінісценції з Святого Письма, місцевий фольклор і гумор. Тев'є використовує текст Тори виключно для ілюстрації власних думок і власних логічних побудов і висловів. Таким чином письменник переносить акцент із Тори на людину. Але дуже часто після слів з Тори чи Талмуду Шолом-Алейхем наводить еквівалент із української народної творчості. І дана приказка чи прислів'я підтверджує не істинність слів Святого Письма, а швидше правильність їх інтерпретації головним героєм. *«Як в Писанні сказано: І возридала откровиця, – плач, хоч надірвися! Розум і каяття – обидві ці речі завжди приходять надто пізно. Не судилося Тев'є стати багатієм. Як у приказці: не було в Микити грошей – і не буде. Така воля Божя. Бог дав, Бог взяв, чи, як каже Раїш, ходімо, брате, перехилимо, – кажу, – по чарчині!»* (Шолом-Алейхем, 2017, с. 44).

Історія Тев'є – це історія «маленької людини», яка всупереч щоденній виснажливій боротьбі за існування несе по життю невичерпну біблійську мудрість, поєднуючи її з духом

здорового оптимізму, і протиставляє неймовірним труднощам та випробуванням воїстину народний гумор. Недарма Тев'є ставлять в один ряд з персонажами М. Гоголя, Р. Роллана, Ч. Діккенса, О. Довженка.

Твір про Тев'є-молочара посідає почесне місце в репертуарі багатьох українських драматичних театрів. 1940 року Харківський драматичний театр імені Тараса Шевченка здійснив його постановку. Роль Тев'є блискуче виконав видатний український актор Мар'ян Крушельницький. 1991 року «Тев'є-молочара» показав столичний український драматичний театр імені Івана Франка. Виконавець ролі Тев'є – один з найвидатніших українських акторів Богдан Ступка. І з цього часу «Тев'є-молочар» – візитна картка івано-франківців.

Ще одним ракурсом зображення України у творах Шолом-Алейхема є звернення до українських характерів. Так, в оповіданні «Пасха на селі» письменник любовно змальовує українського хлопчика Федька, який дружить з єврейським хлопчиком Файтлом: *«Гарне личко з симпатичними оченятами, з білим лляним волоссям, одного віку з Файтлом і готовий за Файтла у вогонь і воду. І Файтл теж любить його»* (Шолом-Алейхем, 1910). Щоправда українські характери спрощені, розкриті не до кінця, але письменник з симпатією ставиться до них.

Розглядаючи українські мотиви у творчому доробку Шолом-Алейхема, неможливо не відзначити і мотиву позитивного ставлення до євреїв у тодішній Галичині. В повісті «Хлопчик Мотл», де йдеться про відвідування Львова по дорозі до Америки, говориться, що у Львові *«у суботу євреї одягаються по-своєму, ходять цілком вільно скрізь по місту і ніхто їм слова не сказав. А люди які? Золото, а не люди»* (Шолом-Алейхем, 1960).

Отже, перебування Шолом-Алейхема на Україні сприяло його знайомству з українськими національними традиціями, звичаями, культурою й літературою. Митець високо цінував творчість Тараса Шевченка, зачитувався «Кобзарем», називаючи його «піснею пісень Шевченка», цікавився музичним доробком композитора Миколи Лисенка, мав духовну єдність з М. Коцюбинським, неодноразово зустрічався з ним, коли той перебував на лікуванні у Києві. Його чарувала краса української народної пісні. Водночас життя письменника на Україні наповнило його духовну скарбницю новим матеріалом. Українські теми, мотиви, образи збагатили епос митця, надали йому унікального й неповторного забарвлення та краси.

Література

Шолом-Алейхем. З ярмарку 1995 URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8346>.

Шолом-Алейхем. Пісня пісень. Юнацький роман. Вибране. 1959. Київ: Державне видавництво Художньої літератури. С.381-425.

Шолом-Алейхем. Тев'є-молочар. 2017. Київ: Знання. 147 с.

Шолом-Алейхем. Пасха на селі. 1910

URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8501>

Шолом-Алейхем. Хлопчик Мотл. 1960 URL:

<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8497>

‘INTERCULTURAL DIALOGUE’ IN THE WORKS OF SHOLOM ALEICHEM

Tetiana KONIEVA

*Associate Professor, Ph.D., Associate Professor of World Literature Department
Poltava VG Korolenko National Pedagogical University
Poltava, Ukraine*

ORCID. org /0000-0003-2374-2579

The art of Sholem Aleichem is unique because it contains elements of different cultures. Literary scholars and critics rightly believe that Sholem Aleichem is a continuator of the traditions of

Jewish democratic literature, as he actively develops the theme of the 'humiliated and offended', creates in the name of the 'little man'. He is also a successor of the traditions of American humanist literature in depicting the 'little man', in exposing vulgarity, petty passions, which 'make it sad to live in the world'. Nevertheless, Sholem Aleichem's life's work is geographically and spiritually closely connected with Ukraine. He was not only formed in Ukraine as a writer, but also captured it in his oeuvre. Although there are already some scholarly studies devoted to this aspect (M. Belenkyi, I. Serebryanyi, R. Rubina, H. Remennyk and others), there is a need to identify the parameters of the connections between Sholem Aleichem's work and Ukraine.

The purpose of the article is to study the 'dialogue of cultures' in Sholem Aleichem's work, focusing on the interaction of Jewish and Ukrainian cultural lines in it.

Among the key themes of the writer's works of the so-called 'Ukrainian period' (1883-1905), the following clearly stand out: the theme of the world of childhood ('Stories for Children'); the insurmountable fate of the Jewish people, who, despite poverty and constant humiliation, do not lose their sense of humour (the stories 'Two Stones', 'Elections', 'The Dreamer'); faith in the creative capabilities of the people and the indomitable spirit of the people (the story 'Sender Blank and His Family'); a positive hero who, despite the cruel reality, breaks through to the light with his talent (novels 'Stempenyu', 'Iosele the Nightingale'); immorality of miserly people (cycle of short stories 'Menachem - Mendl'); the theme of 'the little man' (story 'Tevye the Milkman', cycle of short stories 'Menachem - Mendl').

It is worth noting that the theme of the 'little man' undergoes a certain evolution in the artist's literary heritage. Initially, the author's attention is drawn to the man of labour, who is rooted in his native land, endowed with high moral and spiritual qualities and optimism. The symbol of such an image is the protagonist of the story 'Tevye the Milkman', the first chapters of which appear in the 'Kyiv period'.

However, among the gallery of 'little people', another type gradually stands out, as the author describes it, - a 'man of the air' who, not feeling the ground under his feet, is always dreaming, but these dreams are shattered when faced with the cruel laws of the new economic formation. The symbol of such an energetic tragicomic hero appears in the works of Sholem Aleichem Menachem Mendl (the novel in short stories Menachem Mendl).

Thus, his stay in Ukraine contributed to the formation of Sholem Aleichem's professional orientation and nourished his creativity.

Sholem Aleichem's spiritual ties with Ukraine were manifested in the fact that he widely uses Ukrainian colouring in his works, and referred to Ukrainian motifs and images. The most significant in this regard are his books of lyrical sound, such as the novels Song of Songs, From the Market, Tevye the Milkman, Motl the Boy, and the novels Flood, Wandering Stars, etc., which mention Ukrainian cities and towns or feature events that take place in them, but Ukrainian cities and their population are rather a background for depicting the drama of the Jewish community. For example, in his autobiographical novel From the Market, the artist recalls the city of Lubny, Poltava province, where he worked in 1880-1882: 'Lubny is the name of a town that wishes to hire a new state rabbi. The old rabbi apparently fell out of favour in Lubny. The Jews of Lubny do not want to know any politics, they are far from tricks. When they don't like a person, they tell him: 'Go with God' (Sholom Aleichem. 1995).

Sometimes the writer gives cities and towns conventional names: Kyiv - Yehupets, Boyarka - Boiberyk, Odesa - Chornomorsk, but even the individual strokes with which he depicts the environment of the Jewish community are valuable to us because they are applied by an eyewitness. Moreover, they are mostly appropriate.

It is important to emphasise that the stories 'Song of Songs' and 'Tevye the Milkman' describe Ukrainian nature mostly through the prism of the protagonist's perception, which gives the works a special lyricism.

Ukrainian nature seems to illuminate with its majesty and beauty the high feelings of the young man Shymek and the young woman Buzi in the story 'Song of Songs', which the writer worked

on for three years. It is worth noting that this work of Sholem Aleichem is directly related to his personal experiences.

The romantic love of Shymek and Buzi is in harmony with the magical Ukrainian nature around them. The young people go out into the field. It, as the story says, 'stretches on without end. It is covered with a green blanket. It is dotted with yellow specks. It is wedged with red wedges' (Sholem Aleichem, 1959, p. 389). The song-like intonations of these lines and the inversions in them are reminiscent of a poetic work.

Here is a dialogue between young lovers:

'- Shimek! Oh, Shimek! Look at this! Look at the sky! You don't see what's going on around you!

- I can see, silly one! Of course I do. I see the sky, I feel the warm breeze, I hear the birds chirping, chirping and flying over our heads. This is our sky, our breeze, our birds, everything is ours, ours, ours!' (Sholem Aleichem, 1959, pp. 390-391). And this is how Jewish children speak of Ukrainian nature as their own.

The romantic love of the protagonists of the story is presented in the halo of poetic lines (reminiscences) from the biblical Song of Songs, which gives the work an amazing beauty and melody. Sholem Aleichem's story is a real hymn to love.

In the story of the same name, Sholem Aleichem depicts his favourite character Tevye the milkman as literally 'rooted' in the Ukrainian land. Tevye works well on the land, stands firmly on it, he is physically and morally healthy, cheerful and wise, his speech is full of cascades of maxims from Jewish scriptures and Ukrainian proverbs and sayings. He makes friends with Ukrainian peasants, marries one of his daughters to a Ukrainian boy, Fedor, though not without hesitation, because prejudices are still alive. Many misfortunes fall on Tevye's head, especially the last one - expulsion from the village by a tsarist circular forbidding Jews to work on the land - but he holds his head high, invincible, resilient...

The most productive means of flexible reproduction of Tevye's character in the novel are reminiscences from the Holy Scriptures, local folklore and humour. Tevye uses the text of the Torah exclusively to illustrate his own thoughts and his own logical constructions and statements. In this way the writer shifts the emphasis from the Torah to the individual. But very often, after words from the Torah or Talmud, the Sholem Aleichem quotes an equivalent from Ukrainian folklore. And this proverb or saying does not confirm the truth of the words of Scripture, but rather the correctness of their interpretation by the protagonist. 'As the Scripture says: 'And the woman wept, and wept until she was torn. Reason and repentance - both of these things always come too late. Tevye was not destined to become a rich man. As the saying goes, Nikita never had any money and never will. This is the will of God. God gave, God took away, or, as Rashi says, 'Come, brother, let's have a drink!' (Sholom Aleichem, 2017, p. 44).

Tevye's story is the story of a 'little man' who, despite the daily struggle for existence carries through life inexhaustible biblical wisdom, combining it with a spirit of healthy optimism, and contrasts the incredible difficulties and trials with a truly folk humour. It is not without reason that Tevye is put in on a par with the characters of N. Gogol, R. Rolland, C. Dickens, and O. Dovzhenko.

The work about Tevye the milkman takes an honourable place in the repertoire of many Ukrainian drama theatres. Shevchenko Kharkiv Drama Theatre staged it in 1940. The role of Tevye was brilliantly performed by the outstanding Ukrainian actor Marian Krushelnysky. In 1991, Tevye the Milkman was staged by the Ivan Franko Ukrainian Drama Theatre in Kyiv. The role of Tevye was played by one of the most prominent Ukrainian actors, Bohdan Stupka. And since then, Tevye the Milkman has been a trademark of the people of Ivano-Frankivsk.

Another aspect of depicting Ukraine in Sholem Aleichem's works is through the use of Ukrainian characters. For example, in the story 'Easter in the Countryside,' the writer lovingly portrays the Ukrainian boy Fedko, who is friend of the Jewish boy Faytl: 'A handsome face with pretty eyes, white linen hair, the same age as Faytl, and ready to go through fire and water for Faytl. And Faytl loves him too' (Sholem Aleichem, 1910). The Ukrainian characters are simplified, not fully revealed, but the writer treats them with sympathy.

When considering Ukrainian motifs in Sholem Aleichem's works, it is important to note the motive of a positive attitude towards Jews in Galicia at that time. In the story 'Motl the Boy,' which describes a visit to Lviv on his way to America, it is said that in Lviv 'on the Sabbath Jews dress in their own way, walk around the city quite freely, and no one says a word to them. And what about the people? Gold, not people' (Sholem Aleichem, 1960).

Thus, Sholem Aleichem's stay in Ukraine helped him to get acquainted with Ukrainian national traditions, customs, culture, and literature. The artist highly appreciated the work of Taras Shevchenko, read *Kobzar*, calling it 'the song of Shevchenko's songs', was interested in the musical works of composer Mykola Lysenko, had spiritual unity with Mykola Kotsiubynsky, and met him many times when he was undergoing treatment in Kyiv. He was fascinated by the beauty of Ukrainian folk songs. At the same time, the writer's life in Ukraine filled his spiritual treasury with new material. Ukrainian themes, motifs, and images enriched the artist's epic, giving it a unique and inimitable colour and beauty.

References

- Sholom Aleichem. *From the market*. 1995
<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8346> Sholom Aleichem. *Song of Songs*. A youthful novel. Selected. 1959. Kyiv: State Publishing House of Fiction. P. 381-425.
- Sholom Aleichem. *Tevye – the Milkman*. 2017. Kyiv: Znannya. 147 p.
- Sholom Aleichem. *Easter in the countryside*. 1910.
<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8501>
- Sholom Aleichem. *The Motl Boy*. 1960 URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8497>